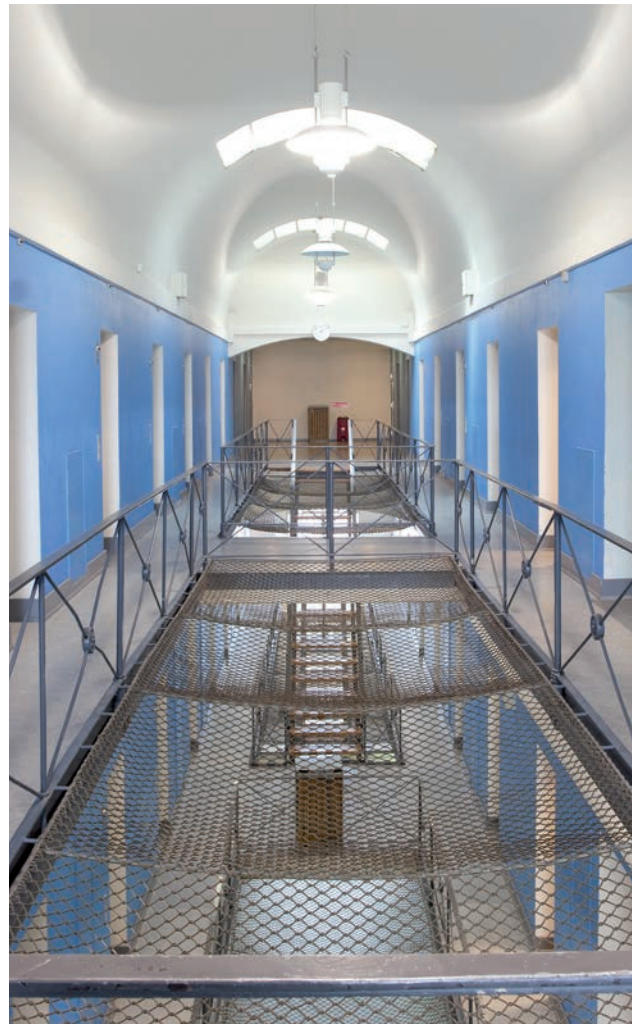

Odense

Odense i det 16. og senere århundreder havde en livlig praksis af straffesager af enhver art, slagsmål, overfald, drab, ofte begået i drukkenskab, også en mangfoldighed af tyverier. Straffene var strenge, døds- og legemsstraffe florerede, således i den måske berømteste *cause célèbre*, hvor den fyrreårige sognepræst i Kerteminde i 1731 dræbtes af sin unge hustru Anna Helene Hornemann, som var blevet tvunget af sin fader, der selv var præst, til at indgå ægteskabet, og hendes tidligere forlovede, stud.theol. Laurids Mørch. Da hun inden drabet flere gange havde forsøgt at ombringe ægtemanden med gift, var benådning vel umulig trods de stærke formildende omstændigheder. Begge halshuggedes, hun på torvet i Odense, han på heden vest for byen, hvorefter han kom på stejle. Modsat de mindre fynske byer havde Odense egen skarpretter, som kort efter henrettede yderligere tre personer i en tilsvarende, om end mindre romantisk sag. Forbrydere, der dømtes til frihedsstraf, sendtes under eskorte til Bremerholm eller Nyborg fæstning, fra 1752 afsonedes også i det nyoprettede Odense Tugthus. Varetægtsfanger holdtes fængslede i byens sengotiske rådhus fra 1480. Medens det praktiske tilsyn udførtes af bysvendene – i lang tid var der kun to – påhvilede det overordnede ansvar byfogden, hvem det omkring år 1600 var pålagt at holde sit eget fængsel, for hvilket han modtog arrestleje på 4 skilling pr. døgn for en indenbys tyv og 8 skilling for en udenbys. I det 18. århundrede bestod arresten af 10 celler, en til civile fanger, d.v.s. gældsfængsel, en til betlere og otte til kriminelle fan-

ger. Cellerne var på ca. 10 m² og 2½ meter i højden og fik lys enten fra et lille vindue med jernstænger eller gennem et vindue i døren, bortset fra to for grove for-

I forbindelse med den nye tilbygning blev Nebelongs celledøj istandsat, og der blev indrettet et antal nye celler, dog uden eget bad og toilet.

Den nye fløj blev opført i 1999 med værksteder, personaleomklædning, administration, besøgsfaciliteter og 12 celler med eget toilet og bad. Den nye fløj er tegnet af Alex Poulsen Arkitektkontor. I baggrunden ses den gamle panoptiske arrest fra 1861, tegnet af N.S. Nebelong.

brydere beregnede celler uden lystilførsel. Anbringelsen af de to anklagede i mordsagen fra Kerteminde i de værste fangehuller var tilstrækkelig pressions til, at de, som indtil da havde nægtet sig skyldige, prompte tilstod alt og derpå førtes tilbage til den forrige mildere arrest. I hver celle fandtes en seng med uldent tæppe og en lærredsmadrass stoppet med hø. Kosten bestod af 1½ pund rugbrød og en liter vand pr. dag. Arrestforvalteren eller fangefogden havde bolig i rådhuset ved siden af arresten, og borgerne kunne ved behov udkommanderes til at holde vagt.

Efter 1800 kritiseredes forholdene. Den ny guvernør over Fyens stift prins Christian Frederik udtrykte misbilligende i sine fynske optegnelser fra 1816, at han havde beset arresterne i Odense og fundet dem

mørke og fugtige, ligesom der ikke skelnedes nok som mellem forbrydere og mistænkte arrestanter; der var også indlagt et sygt almisselem, som byfogeden ikke vidste, hvor han skulle gøre af. Den hårdhjerte arrestforvarer brød sig ikkun lidet om, hvad den umandige byfoged sagde.

Kammerherre *Jens Benzon* (1767-1839), som i 1805 på grund af en øjensygdom afbrød en embedskarriere som højesteretsassessor og senest amtmænd i Randers, levede derefter i Odense og var sjælen i al filantropisk virksomhed – byhistorikeren Holbeck kalder ham med føje byens ædleste søn – herunder som medstifter af »Selskabet for tabte Medmenneskers Redning«, der tog sig af dem, der havde afsonet straf i fængslerne. Allerede år 1800 indgav selskabet

et forslag til Kongen om afskaffelse af både de elendige rådhusarrestere og Odense Tugthus og bygning af et stort arrest- og tugthus i stedet. I sit testamente afsatte han 120.000 rdl. til tolv forskellige almennyttige formål, herunder 15.000 rdl. til opførelse af et nyt varetægtsfængsel i Odense. Ganske vist trådte testamentet først i virksomhed i 1865, da midlerne havde nået den stipulerede sum, men tanken var født, og i 1843 nedsattes en kommission til opførelse af ikke kun et varetægtsfængsel, men et kombineret ting- og arresthus, også bytinget og tre herredsting med tingsted i Odense trængte til plads. Først 1861 stod det nye hus færdigt. Årsagen til forsinkelsen var ud over Treårskrigen, at den udpegede arkitekt *N.S. Nebelongs* tegninger i første omgang kasseredes af den kgl. bygningsinspektør *Gottlieb Bindesbøll* og først efter dennes død i 1856 godkendtes. Nebelong var ekspert på fængselsarkitektur og var først og fremmest hovedansvarlig for straffeanstalten på Vridsløselille Mark i 1859. Odense arrest kom i høj grad til at ligne denne og var som dette opført i senklassicistisk stil, gule mursten med skifertag. Den klassiske byhistoriker, biskop *Engelstoft*, som selv havde indviet arresthusets kirke ved indvielsen af huset 19. december 1861, kaldte huset »en Bygning, der ikke blot som et Mønsterfængsel har Arrestere efter den nyeste Tids sindrigste og humaneste Anordning, (i Overensstemmelse med den Legatcapitals Medfør, som Byens store Velgjører Benzons havde skjenket dertil), men ogsaa fra Kunstens Side utvivlsomt er den smagfuldeste og mest geniale Bygning i Odense, opført i en alvorlig, ædel og reen, italiensk Stiil.« Mindre begejstret var byens berømteste søn H.C. Andersen, der i 1860 i et brev (fremdraget af Torben Kildemoes) nævner tinghuset som eksempel på de moderne bygninger, der fik ham til at føle sig fremmed i sin fødeby. De samlede udgifter beløb sig til 99.000 rdl., mindre end beregnet.

Blandt mere kendte fængslede i det ny arresthus var Hans Hansen, der i 1869 halshuggedes på Odense købstads mark ved den sidste henrettelse på Fyn for overlagt mord på sin moder, den såkaldte Helvedes-

Bibliotek, undervisningslokale og datarum. Lokalet anvendes også som fritidsrum for de indsatte og til såkaldt forbehandling. Kriminalforsorgen betaler kommunerne for at drive arresthusenes biblioteker.

hus-sag. Uagtet den dømte havde trukket sin tilståelse tilbage, var der ingen tvivl om hans skyld. Dommen afsagdes i første instans af herredsfoged Carl Emil Dahlerup i den retssal, som i dag anvendes af 8. afdeling af retten i Odense og er en af de få retssale i domhuset, som har været i uafbrudt brug siden husets bygning. L. Larsen og R. Nielsen, to af de tre stiftere af Fyens Folkebank, der konkurrerede med byens gamle store bank Fyens Disconto Kasse, fængsledes i 1878 og idømtes ved højesteretsdom i 1882 sammen med bogholderen forbedringshus for særdeles tvivlsom bankpraksis; sagen var heftigt omstridt, og Larsen hævdede så sent som i 1908 som agtet borger i Chicago, at banken havde været solvent og var slået ned som et politisk offer til fordel for de etablerede banker.

1880 blev det gamle rådhus fra 1480, som havde huset varetægtsfangerne indtil bygningen af det ny

arresthus, nedrevet og et nyt bygget – det var næppe gået i dag.

1913 blev arresthuset udvidet og renoveret.

1919-1920 blev tinghuset kraftigt udbygget ved en stor tilbygning, der kom til at slutte om Nebelongs tinghus og skabte en helt ny facade; også i det indre blev de to huse sammenbyggede. Ændringerne berørte ikke arresthuset. Denne gang løb udgifterne løbsk, 1.075.000 kr.

Lige efter Befrielsen blev arresten kortvarigt oversvømmet af de mange, der interneredes af modstandsbevægelsen, hele 209 den 5. maj 1945 og indtil den 12. maj 511 i alt, hvoraf 125 kvinder, herunder »feltmadraser«. Alle overførtes efter få dages forløb til den gamle, forlængst nedlagte tvangsarbejdsanstalt i Klaregade, der fungerede som anneks til arresthuset, eller interneringslejren i Nyborg, men alligevel var der i perioder anbragt indtil 400 personer i et arresthus, hvis sædvanlige kapacitet var langt under hundrede. I disse første dage varetoges bevogtningen af frihedskæmperne.

Uagtet arrest og tinghus er sammenbyggede, er der stadig indsatte, der flygter under turen til retten. En særlig uheldig arrestbetjent måtte sygemeldes efter at være blevet overfaldet flere gange på den tur og have fået skulderen slået af led. Undvigelse var dog sjældne.

Fyens Stiftstidende fik i 1995 fat i en sigende lille detalje: Medens det var tilladt de indsatte at pynte cellen med billeder og have fjernsyn m.v., var pottplanter forbudt, da arrestbetjentene ikke kunne kontrollere, om de indeholdt narkotiske stoffer. Risikoen var nærliggende, da arrestforvarer P.L. Jensen anslog, at halvdelen af de indsatte var afhængige af stoffer.

Ved gentagne renoveringer i efterkrigsårene er bl.a. opført en ny arrestforvarerbolig, hvorefter den gamle bolig har kunnet inddrages til kontor og personalelokaler. Denne nyere bolig er i øvrigt nedrevet i slutningen af 1990-erne i forbindelse med opførelsen af en helt ny vinkelfløj med indgangsparti, personalekontorer, besøgslokaler m.v. samt nye gårdtursarealer, hvor de tidligere ni trekantede gårde, som Odense

Gårdtursarealet. I baggrunden Albanibryggeriet med to fynske ikoner; bryghusets kamtakkede gavle og Girafølskorstenen.

Som et af de få arresthuse har Arresthuset i Odense et veludstyret personalerum med spisestue og et lille køkken.

havde bevaret som et af de sidste arresthuse og af arrestforvareren betegnedes som kummerlige og ikke menneskeværdige, nu erstattedes af færre og større gårde med så højt til loftet, at der kunne spilles boldspil. Der er dog ikke blot bygget nyt, men også fjernet en tidligere bestående forbindelsesmur mellem sydøstgavlen og ydermuren, fordi denne var brugt til en flugt over ydermuren. En ikke fjernet murstump minder stadig om episoden.

Kirkesalen var senest placeret på øverste etage og var indrettet som en klassisk fængselskirke med lukkede stole i halvmåne omkring alter og prædikestol; fangerne førtes ind en af gangen og anbragtes i en stol, der lukkedes fortil med en låge, hvorefter den næste blev ført ind, således at fangerne ikke kunne se hinanden. Først når »menigheden« var bragt på plads, begyndte gudstjenesten. Omkring 1970 omdannedes kirken til et kombineret undervisnings-, biblioteks- og kirkelokale med halvdelen til undervisning (i midten) og en fjerdedel til de to øvrige funktioner; de tre dele var adskilt ved foldedøre, som åbnedes, når der var gudstjeneste eller bogbytning, ligesom midterdelen i disse tilfælde inddrogtes (jeg har set dette sindrige arrangement ved en besøgsrejse i 1970'erne). I kirkedelen var anbragt alter med knæfald, prædikestol og specielle stole, som flyttedes ud i midterdelen, når der var gudstjeneste. Der var stor interesse blandt fangerne for deltagelse i gudstjenesterne, og i flere til-

fælde foretoges vielser i kirken. 1999 er kirkerummet nedlagt og omdannet til celler, hvilket desværre også medførte tab af et smukt hvælvet loft helt fra arresthusets tilblivelse. Gudstjenesterne – fortsat en gang pr. måned samt Juleaften – afholdes som andre aktiviteter i kælderen og foretages af sognepræsten i Skt. Knuds sogn, der er arresthuspræst og uanset lukningen af kirkesalen stadig kommer hver uge i arresten. Organist og kirkesanger medvirker altid.

Kapaciteten var i mange år 55 (46 enkeltceller og 3 tremandsceller), hvilket klart var for lidt. I 1994 var det daglige gennemsnit 56,5, altså over hundrede procent belægning, og når der var fuldt hus, måtte besøgsrum og venterum tages i brug og udstyres med feltsege. Efter den seneste ombygning er kapaciteten 69 (65 enkeltceller og 2 dobbeltceller), hvilket gør arresten til den største provinsarrest, på linie med Helsingør. Udnyttelsesprocenten i 2009 var 94,0.

I arresthusene har de indsatte mulighed for at få vasket deres private beklædning.